

АНГЕЛОВСЬКА О. С.,
здобувач кафедри адміністративного
та господарського права
(Запорізький національний університет)

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.15>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ» В МИТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У статті розглянуто теоретико-правові засади визначення сутності поняття «культурні цінності» для цілей митного законодавства. Встановлено, що усі культурні цінності є культурними благами, проте не всі культурні блага є культурними цінностями. Основною для цілей митного регулювання є ознака «культурної цінності», а не «об'єкта інтелектуальної власності», якщо культурні цінності наділено ознаками об'єкта інтелектуальної власності.

Виокремлено культурні цінності залежно від їхнього знаходження на території України та правових підстав на такі види: 1) ті, що створені на території України громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України; 2) ті, які виявлено на території України; 3) ті, які ввезено на територію України на підставі придбання археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; придбання в результаті добровільного обміну; отримання в дарунок або законного придбання за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; переміщення на територію України внаслідок Другої світової війни як часткову компенсацію за заподіяні окупантами збитки; 4) ті, які перебувають за межами території України внаслідок незаконного вивезення; евакуювання під час війн і збройних конфліктів та які не були повернуті назад; тимчасово вивезені з території України і не повернуті.

Акцентовано увагу на тому, що для цілей митного законодавства культурні цінності є різновидом товарів, для яких характерними є специфічні ознаки, що опосередковують особливості їхнього переміщення через митний кордон України. З огляду на наявність низки адміністративних формальностей, які передують переміщенню через митний кордон, запропоновано їхнє удосконалення шляхом створення якісної інституційної системи експертизи культурних цінностей і професійних експертів у цій сфері, підвищення дієвості Реєстрів культурних цінностей і надання їм ознак інтероперабельності та відкритого доступу для працівників митних органів.

Ключові слова: культурні цінності, митне законодавство, переміщення через митний кордон, культурні блага, рухомі культурні цінності.

Anhelovska O. S. On the definition of the essence of the concept of “cultural values” in the customs legislation

The article considers the theoretical and legal basis for defining the essence of the concept of “cultural values” for the purposes of customs legislation. It has been established that all cultural values are cultural goods, but not all cultural goods are cultural values; the main for the purposes of customs regulation is a sign of “cultural

value” and not “object of intellectual property”, if cultural values are endowed with signs of intellectual property.

Cultural values are distinguished depending on their location on the territory of Ukraine and legal grounds for such types as: 1) those created on the territory of Ukraine by citizens of Ukraine, foreigners or stateless persons who permanently reside or have lived on the territory of Ukraine; 2) those found on the territory of Ukraine; 3) those imported into the territory of Ukraine on the basis of acquisition by archaeological, archeographic, ethnographic, scientific and natural and other expeditions with the consent of the relevant authorities of the country of origin of these values; acquisition as a result of voluntary exchange; receiving as a gift or lawful acquisition with the consent of the relevant authorities of the country of origin of these values; relocation to the territory of Ukraine as a result of the Second World War as a partial compensation for the losses caused by the occupiers; 4) those located outside the territory of Ukraine as a result of illegal export; evacuation during wars and armed conflicts and which have not been returned; temporarily removed from the territory of Ukraine and not returned.

Emphasis is placed on the fact that for the purposes of customs legislation, cultural values are a variety of goods, which are characterized by a number of specific features that mediate the peculiarities of their movement across the customs border of Ukraine. Based on a number of administrative formalities that precede movement across the customs border, it is proposed to improve them through the creation of a quality institutional system of examination of cultural values and professional experts in this field, effectiveness of Registers of Cultural Values and providing them with signs of interoperability and open access for customs officers.

Key words: *cultural values, customs legislation, movement across the customs border, cultural goods, movable cultural values.*

Вступ. З моменту становлення України та запровадження нових підходів до здійснення митної справи переміщення культурних цінностей через митний кордон України набуває важливого значення, оскільки воно впливає на захист культурних інтересів держави. До цього часу належної юридичної та наукової ідентифікації процедури переміщення культурних цінностей і формальностей, які їх супроводжують, здійснено не було. Дослідження специфіки використання поняття «культурні цінності», яке використовується для цілей митного регулювання, є актуальним і необхідним для подальшої інтенсифікації теоретичних розробок у цьому напрямі.

Проблематика визначення об'єкту культурної цінності є однією із головних причин незаконного обігу цих предметів, що зумовлює необхідність розробки та вдосконалення теоретичного тлумачення вказаної категорії.

Суттєвий науковий внесок у розробку загальних засад переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон зробили вчені І.Г. Бережнюк, Є.В. Гармаш, Є.В. Додін, Н.М. Дукова, С.В. Ківалова, Т.О. Коломоєць, Б.А. Кормич, А.В. Мазур, Д.В. Приймаченко, В.В. Прокопенко, В.В. Ченцова та інші. Однак значна кількість проблемних питань переміщення культурних цінностей через митний кордон залишається не вирішеною, що свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сутності поняття «культурні цінності» для цілей митного законодавства.

Результати дослідження. Категорія «цінність» відображає суб'єктивний зміст, яким наділяється об'єкт. Для набуття статусу цінності певний об'єкт повинен мати для когось певний сенс (зміст), а також повинен бути зафіксований у будь-якій формі [1, с. 110]. З огляду на законодавство про культуру, об'єктом, який може набути статусу цінності, є культурні блага, тобто товари та послуги, які виробляються у процесі провадження діяльності в сфері куль-

тури для задоволення культурних потреб громадян (книги, художні альбоми, аудіовізуальні твори та їх демонстрування, аудіопродукція (музичні звукозаписи), твори та документи на новітніх носіях інформації, вироби художніх промислів, театральні та циркові вистави, концерти, культурно-освітні послуги) [2].

Вказані вище культурні блага можуть набути статусу «цінності», а згодом і статусу «національного надбання» (під яким розуміється сукупність унікальних культурних цінностей, об'єктів культурної спадщини, які мають виняткове історичне значення для формування культурного простору України), а можуть і не набути. Таким чином, усі культурні цінності є культурними благами, проте не всі культурні блага є культурними цінностями.

Поняття «культурні цінності» використовується у різних сферах суспільних відносин, від чого різниться його змістовне наповнення. У значенні митного законодавства культурні цінності є різновидом товарів, для яких характерними є специфічні ознаки, що опосередковують особливості їхнього переміщення через митний кордон України. Крім віднесення культурних цінностей до товарів, Митним кодексом України визначено, що під ними розуміються об'єкти матеріальної та духовної культури, які мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [3].

Культурні цінності можуть бути об'єктами інтелектуальної власності. До них віднесено літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування напівпровідникових виробів; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці (ст. 420 Цивільного кодексу України) [4]. Проте при здійсненні переміщення через митний кордон України основною є ознака «культурної цінності», а не «об'єкта інтелектуальної власності».

Поняття «культурні цінності», яке міститься в Митному кодексі України, співпадає з поняттям, використаним у Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [5]. Крім того, ст. 1 вказаного нормативно-правового акту деталізовано перелік культурних цінностей шляхом виокремлення таких видів: оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажні із будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва; предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва; предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок; складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва; старовинні книги та інші видання, які становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність (окремо чи в колекції); манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонові документи (окремо чи в колекції); унікальні та рідкісні музичні інструменти; різні види зброї, яка має художню, історичну, етнографічну та наукову цінність; рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали (окремо чи в колекції); рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування; зоологічні колекції, які становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність; рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології; родинні цінності – культурні цінності, які мають характер особистих або родинних предметів [5].

Вказаний перелік є виключним і не передбачає можливості доповнення. Проте для цілей митного законодавства використовується лише загальне визначення, яке міститься в Митному кодексі України. Необхідно зауважити, що у цьому визначенні до культурних цінностей віднесено виключно об'єкти матеріального світу, які мають культурну цінність, тобто рухомі культурні цінності. Вперше поняття «рухомі культурні цінності» було викори-

стану у Рекомендації ЮНЕСКО про охорону рухомих культурних цінностей, до яких віднесено всі рухомі цінності, які є виявом або свідомством творчості людини чи еволюції природи та які мають археологічну, історичну, художню, наукову чи технічну цінність, зокрема такі категорії предметів:

- 1) знахідки внаслідок наземних і підводних археологічних досліджень і розкопок;
- 2) предмети старовини (гончарні вироби, написи, монети, печатки, коштовності, зброя і предмети із поховань, зокрема мумії);
- 3) елементи історичних пам'яток, які зазнали роздроблення;
- 4) антропологічні та етнологічні матеріали;
- 5) історичні цінності, які може бути пов'язано з історією природничих наук і техніки, воєнної та суспільною історією, а також із життям народів і національних керівників, мислителів, учених і діячів мистецтва та важливими національними подіями;
- 6) художні цінності, які утворюють складну групу, елементами якої є твори живопису і малюнки повністю ручної роботи на будь-якій основі та з будь-яких матеріалів, оригінальні естампи, афіші та фотографії як види оригінальної творчості, оригінальні художні підбірки й монтажі із будь-яких матеріалів, скульптурні твори із будь-яких матеріалів, твори ужиткового мистецтва із таких матеріалів як скло, кераміка, метал, дерево;
- 7) манускрипти та інкунабули, кодекси, книги, документи чи видання, які становлять особливий інтерес;
- 8) предмети, які становлять інтерес з точки зору нумізматики (медалі та монети) або філателії;
- 9) архівні документи, включаючи записи текстів, мапи та інші картографічні матеріали, фотографії, кінофільми, звукозаписи та документи, які читаються машинами;
- 10) меблі, гобелени, килими, костюми та музичні інструменти;
- 11) зоологічні, ботанічні та геологічні зразки [6].

Актуальним залишається опис можливих культурних цінностей, який надано в Рекомендації. Вказаний міжнародний документ передбачає і певні рекомендації щодо переміщення через митний кордон культурних цінностей. Так, держави повинні здійснити заходи зі спрощення адміністративних формальностей, пов'язаних із законним перевезенням культурних цінностей, і сприяти відповідному маркуванню упаковок, які містять культурні цінності; заходи з охорони культурних цінностей, що перевозяться транзитом або тимчасово ввозяться з метою культурних обмінів; повинні сприяти швидкому влягодженню митних формальностей у відповідних приміщеннях, які необхідно розташовувати поблизу і, по змозі, у приміщенні зацікавленої установи та стежити за тим, щоб ці митні формальності виконувалися з усіма необхідними пересторогами [6].

Щодо визначення поняття «культурні цінності», яке використовується в національному та міжнародному законодавстві, то необхідно зазначити таке. Термін «культурні цінності» вперше було використано у Конвенції «Про захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів» 1954 року (далі – Конвенція), який є ширшим від усталеного поняття. Згідно ст. 1 Конвенції до культурних цінностей віднесено:

- 1) цінності, рухомі або нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу: пам'ятки архітектури, мистецтва чи історії, релігійні або світські пам'ятки, археологічні місця розташування, архітектурні ансамблі, які представляють історичний або художній інтерес, твори мистецтва, рукописи, книги, предмети художнього, історичного чи археологічного значення, а також наукові колекції або важливі колекції книг, архівних матеріалів чи репродукцій цінностей;
- 2) будівлі, головним і дійсним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей, зазначених у пункті (музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також укриття, призначені для збереження в разі збройного конфлікту рухомих культурних цінностей);
- 3) центри, у яких є значна кількість культурних цінностей, зазначених у пунктах 1) і 2), так звані «центри зосередження культурних цінностей» [7].

Згодом було прийнято Конвенцію про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності [8], яку було спрямовано на захист культурних цінностей. Недотримання умов ввезення, вивезення та передача права власності на культурні цінності перетворюються на фактори підризу іміджу й довіри до країни. Вказаним міжнародним документом виокремлено класифікацію культурних цінностей, яка має значення при переміщенні через митний кордон шляхом визначення культурних цінностей, створених окремими особами або колективними особами, які знаходяться у державі, та культурних цінностей, що мають важливе значення для цієї держави, але створені іноземними громадянами чи особами без громадянства; культурні цінності, виявлені на національній території; культурні цінності, виявлені під час археологічних, етнологічних та естетично-наукових експедицій; культурні цінності, придбані в результаті добровільних обмежень [8].

Підхід щодо класифікації культурних цінностей для цілей митного регулювання використано та адаптовано в українському законодавстві в Законі України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей». Необхідно звернути увагу на класифікацію культурних цінностей залежно від їхнього знаходження на території України та правових підстав для цього. Такі культурні цінності можуть бути класифікованими на:

1) ті, які створено на території України громадянами України, іноземцями чи особами без громадянства, які постійно проживають або проживали на території України;

2) ті, які виявлено на території України;

3) ті, які ввезено на територію України на підставі придбання археологічними, археографічними, етнографічними, науково-природничими та іншими експедиціями за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; придбання в результаті добровільного обміну; отримання в дарунок або законного придбання за згодою відповідних органів країни походження цих цінностей; переміщення на територію України внаслідок Другої світової війни як часткову компенсацію за заповдіяні окупантами збитки;

4) ті, що перебувають за межами території України внаслідок незаконного вивезення; евакуювання під час війн і збройних конфліктів та які не були повернуті назад; тимчасово вивезені з території України і не повернуті [5].

Митні формальності щодо культурних цінностей будуть різнитися не лише від того, яке у них походження, але й від напрямку переміщення. Тому можна виділити:

1) культурні цінності, які ввозяться в Україну;

2) культурні цінності, які вивозяться з України.

При цьому є кілька варіацій статусу культурних цінностей під час їхнього вивезення: ті що не підлягають вивезенню за будь-яких умов; ті, що можуть бути вивезені, але з дотриманням сукупності адміністративних формальностей; ті, що можуть бути тимчасово вивезені. У першому випадку культурні цінності набувають статусу «не підлягають вивезенню», якщо вони занесені до Державного реєстру національного культурного надбання, включені до Національного архівного фонду та до Музейного фонду України. Щодо культурних цінностей, які можуть бути вивезені, то попередньо вони повинні пройти низку адміністративних процедур (наприклад, подання клопотання про право на вивезення культурних цінностей, проходження експертизи). Щодо тимчасового вивезення, то для нього також характерна низка адміністративних формальностей. При цьому важливе значення мають підстави переміщення (наприклад, для проведення реставраційних робіт і наукових досліджень; у зв'язку із театральною, концертною та іншою артистичною діяльністю).

Культурні цінності, що ввозяться в Україну, також детермінуються низкою вимог. Насамперед це стосується заборони тих культурних цінностей, щодо яких оголошено розшук. Такі культурні цінності підлягають вилученню митними органами з метою повернення їх у встановленому порядку власнику. В усіх інших випадках ввезення культурних цінностей в обов'язковому випадку має бути супроводжене реєстраційними та дозвільними адміністративними процедурами.

З огляду на наявність низки адміністративних формальностей, які передують переміщенню через митний кордон, необхідним є їхнє удосконалення шляхом створення якісної інституційної системи експертизи культурних цінностей і професійних експертів у цій сфері, підвищення дієвості Реєстрів культурних цінностей і надання їм ознак інтероперабельності та відкритого доступу для працівників митних органів.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє акцентувати увагу на наявності законодавчої основи визначення сутності «культурних цінностей» та її відповідності загальноприйнятому підходу трактування через «рухомі культурні цінності». Встановлено, що усі культурні цінності є культурними благами, проте не всі культурні блага є культурними цінностями.

Встановлено, що для цілей митного законодавства культурні цінності є різновидом товарів, для яких характерними є специфічні ознаки, що опосередковують особливості їхнього переміщення через митний кордон України. З'ясовано, що якщо культурні цінності наділено ознаками об'єкта інтелектуальної власності, то основною для цілей митного регулювання є ознака «культурної цінності», а не «об'єкта інтелектуальної власності».

Доцільним є подальше дослідження культурних цінностей як об'єкту спеціального митного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Федько К.О. Проблема визначення поняття культурних цінностей в Україні. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Випуск 105 (Частина I). С. 109–114.
2. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. Дата оновлення: 16.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 21.08.2020).
3. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. Дата оновлення: 19.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 21.08.2020).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 21.08.2020).
5. Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей : Закон України від 21.09.1999 № 1068-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-14#Text> (дата звернення: 21.08.2020).
6. Рекомендації про охорону рухомих культурних цінностей : Міжнародний документ від 28.11.1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_727#Text (дата звернення: 21.08.2020).
7. Конвенція про захист культурних цінностей у разі збройних конфліктів : Міжнародний документ від 14 травня 1954 року. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_1573 (дата звернення: 21.08.2020).
8. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності : Міжнародний документ від 14 листопада 1970 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_186 (дата звернення: 21.08.2020).

